

УДК 342.951:351.82

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.1.12>

ВАДИМ СЕРГІЙОВИЧ СЕЛЮКОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-6690-6484>,

e-mail: vadim.selyukov@gmail.com

ПОЯВА ТА РОЗВИТОК СЛУЖБОВОЇ КІНОЛОГІЇ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У статті проведено аналіз історичних подій та діяльності окремих осіб у сфері становлення та розвитку службової кінології на території сучасної України. Наведено періодизацію цього процесу, критерієм для якої визначено особливі форми та способи використання собак у службовій діяльності. Акцентовано увагу на постаті Г. М. Рудого, який вважається родоначальником поліцейської кінології. Також наголошено на важливості використання собак у сучасному світі в контексті використання собак-детекторів.

Ключові слова: історія кінології, розшукові собаки, собаки-детектори, одорологічна експертиза, службова кінологія, собака на службі.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Службова кінологія є досить актуальним способом забезпечення службової діяльності як державних, так і недержавних інституцій. Ключовим питанням у процесі розвитку кінології є набутий досвід, адже професійним кінологом можливо стати виключно попрацювавши в цій сфері. Тому досить актуальним є питання визначення періодизації становлення та розвитку службової кінології взагалі та поліцейської кінології зокрема.

Стан дослідження проблеми

Варто наголосити, що питання службової кінології свого часу розробляли багато науковців. Аналіз різних історичних етапів розвитку поліцейської кінології отримав свій прояв у працях С. А. Вергуна, Д. І. Завгороднього, С. В. Пенькова, К. Т. Сулімова, В. М. Ходака та особливо у роботах В. М. Чиснікова.

Мета і завдання дослідження

Історичний екскурс щодо будь-якого питання є досить цікавим, адже саме помилки та досягнення минулого є підґрунтям для майбутніх звершень. Так і сучасна службова кінологія завдячує нинішнім станом здобуткам різних людей у різні часи. Метою нашої статті є дослідження процесу розвитку напрямів службової кінології на території сучасної України, а також коротка характеристика здобутків окремих осіб, які здійснили великий внесок у становлення і розвиток собаківництва в системі правоохоронних органів і не тільки. Досягнення поставленої мети можливе за ре-

алізації певних завдань: характеристики історичних переломних подій для службової поліцейської кінології, визначення та аналізу діяльності окремих особистостей, які поєднали свою професійну діяльність із кінологією в поліції.

Наукова новизна дослідження

Узагальнюючого дослідження етапів розвитку поліцейської кінології з часів її зародження до сьогодні, на жаль, досі не було здійснено, що і пропонується визначити науковою новизною статті.

Виклад основного матеріалу

Службова кінологія є достатньо новою сферою кінології, яка виникла приблизно 130–140 років тому. Йдеться саме про службову кінологію в поліції. Більшість історичних джерел пов'язують виникнення службової кінології в поліції з таким видатним австрійським криміналістом, як Г. Гросс, який в одній зі своїх наукових праць «Помічник жандарма» зазначив, що собака повинен бути постійним супутником жандарма, адже саме він може помітити те, що не помічає жандарм [1]. Вважається, що саме це і стало спонукальним фактором до систематичного застосування у діяльності поліції розшукових собак.

Згодом, у 1895 році, російською мовою у м. Смоленськ виходить ще одна праця Г. Гросса «Руководство для судебных следователей, чинов общей и жандармской полиции» [2, с. 96]. Ця праця вже більш детально розписує можливості собаки та перспективні напрямки

його застосування. Наприкінці XIX століття лідером серед країн Європи щодо поширення використання службових собак у поліцейській діяльності стає Німеччина, а пізніше і Бельгія стає центром підготовки як інструкторів-кінологів, так і службових собак.

Історія застосування службових собак на території Російської імперії, а в подальшому і Радянського Союзу, у складі яких знаходилась Україна, досить цікава та насичена. Головною вітчизняною постаттю, якій приписують звання родоначальника службового собаководства, стає Георгій Михайлович Рудий, у подальшому відомий дактилоскопіст та кінолог, який приділив багато уваги розвитку службової кінології в лавах сисної поліції України. «Реорганізація Київської сисної поліції, як зазначав сам Георгій Михайлович, завершилась у грудні 1904 р. придбанням для розшукових цілей у Швельмі (Німеччина) чотирьох собак-шукачів – вівчарок різної статі, зокрема премійованої на змаганнях поліцейських собак дворічної Гексе, яка кілька місяців прослужила в німецькій поліції і відзначилася під час затримання двох злочинців» [3, с. 207]. Після придбання собак у Київському відділенні сисної поліції запроваджують посаду дресирувальника, яку обіймає перший київський дипломований кінолог Олександр Ергант, який за рекомендацією самого Г. М. Рудого у 1904 р. був направлений до м. Швельм для детального ознайомлення зі способом дресирування і виховання поліцейських собак. Така підготовка тривала місяць, після чого О. Ергант отримав засвідчений установленим порядком атестат про успішне вивчення способу дресирування і виховання собак [4, с. 35; 3, с. 207]. «У 1905 році начальник розшукової частини Київської міської поліції Г. Рудий видав Інструкцію чинам Київської розшукової поліції, в якій було вироблено перші методичні рекомендації щодо залучення собак-шукачів при розслідуванні злочинів: “§70 ... у багатьох випадках під час відшукування слідів злочинів, нечітких або загублених на проїзній дорозі, незамінну послугу можуть надати собаки-шукачі. § 106 ... під час розшуку трупа, закопаного у землю, дуже добре облити її гарячою водою, а потім пустити собаку-шукача для обнюхування ґрунту після випаровування”» [5, с. 35; 6, с. 161]. Крім цього, варто наголосити на тому, що у вищевказаній Інструкції містилася фраза про те, що порядок використання послуг службових собак, а також їх виховання буде додатково визначено в окремому особливому порядку [7]. На жаль, не вдалося можливим знайти вказаний документ.

Розповсюдження інформації про здібності розшукових собак у діяльності поліції призводить до створення кінологічних центрів у масштабах усієї країни. Вагомий внесок у розвиток кінології зробив чиновник з МВС Російської імперії В. І. Лебедев, який в організації розшукової діяльності велику увагу приділяв новітнім методам: дактилоскопії, антропометрії, словесного портрета, а особливо використанню службових розшукових собак.

Ще однією з ключових подій, що відбулися на території тодішньої Російської імперії, стає утворення у 1908 р. кінологічної асоціації, завданням якої стає підготовка спеціалістів кінологів із числа жандармів, поліцейських та військових, які будуть здатні готувати службових собак для потреб власного відомства. Така організація отримує назву «Товариство заохочення застосування собак в поліцейській і сторожовій службі». На забезпечення належного функціонування вказаного напрямку починають створюватися розплідники службових собак, куди з Європи привозять дуже дорогих для того часу представників порід доберман та ельдертер'єр. Наступні 4 роки стають апогеем у системі підготовки фахівців кінологів та застосування собак у діяльності поліції [8].

Після початку створення кінологічних центрів у рамках усієї країни на території сучасної України також починається запровадження кінологічної діяльності в поліцейську діяльність. У січні 1910 р. в м. Харків за ініціативи та підтримки тодішнього харківського губернатора Михайла Катеринича при розшуковому відділенні поліції було створено розплідник розшукових собак. Завдяки зусиллям губернатора систематично здійснюється підготовка кінологів та службових собак до викликів тодішньої злочинності. Харківська сисна поліція стає одним із лідерів у способах та ефективності використання собак для розшуку злочинців. Особливої популярності службове собаководство набуває через систематичне висвітлення досягнень собак у професійній сфері. Через два роки після започаткування розплідника в кожному з 10 повітів Харківської губернії вже на службі перебував один собака та, як мінімум, один провідник [9, с. 135].

Тим часом знову ж таки у м. Київ у жандармському управлінні залізниць за ініціативи його начальника полковника Левандовського також запроваджується кінологічна служба. Після придбання у Петербурзі двох розшукових собак Левандовський приймає інституційний лист та розсилає його у підпорядковані підрозділи для подальшого використання.

Цей лист був певною інструкцією щодо порядку виклику та забезпечення схоронності слідів на місці події [10].

Службова кінологія, незважаючи на відсутність значної підтримки серед більшості поліцейського керівництва імперської Росії, досить скоро популяризується у правоохоронній системі, і, навіть після розпаду Імперії, поступово продовжує свій розвиток. З початком війни, як Першої світової, так і в подальшому Другої світової, поліцейські собаки перепрофілюються у військових, але зміст їх діяльності залишається незмінним. Так, навіть після закінчення Першої світової війни і підписання акта капітуляції Німеччину зобов'язали здати певну кількість службових собак, які придатні до військової служби [11, с. 8]. Це свідчить не лише про тотальне знищення Німеччини як країни, що програла у війні, а й про те, що службове собаківництво відіграло важливу роль у війні і має значну перспективу в подальшій правоохоронній та військовій діяльності.

У Радянському Союзі продовжувалась робота щодо дресирування та розведення службових собак і тривалий час вона особливо не змінювалась. Знаковою для тогочасної кінології є постать І. Г. Крилова, який присвятив свою діяльність дресируванню службових розшукових собак для кримінального розшуку. Видана ним книга «Дрессировка служебно-розыскных собак. Практическое руководство» стає настільною для провідників службових собак НКВД СРСР [11]. У світовій практиці відомою постаттю є Конрад Мост – німецький дресирувальник, полковник [12]. Методи його дресирування характеризуються перевагою механічного впливу на собак та жорстокістю. На відміну від нього І. Г. Крилов у своїх посібниках починає широко використовувати учіння про рефлексі І. П. Павлова, на підставі якого виробив основні правила дресирування.

Дуже визначальними як для кінології того часу, так і для сучасної, є діяльність та висновки видатного російського фізіолога Івана Петровича Павлова. Варто наголосити на тому, що міжвоєнний період (між першою та другою світовими війнами) знаменувався посиленням науковим розробленням великої кількості суспільно-політичних наук. Не виключенням була кінологія. І. П. Павлов, нині відомий як винахідник «рефлексу собаки Павлова» здійснив ключове відкриття для кінології взагалі. Він розкрив правила формування умовних рефлексів у собак, а також став родоначальником теорій типів вищої нервової діяльності собаки. В подальшому, як показує світова кінологічна практика, ці наукові здобутки стануть підгру-

нтам для розроблення методів та форм дресирування та відбору собак для службової діяльності.

З початком Другої світової війни собак починають використовувати для знищення ворожої техніки, а саме танків, а також для катування людей у концтаборах.

Варто відзначити, що розвиток службової кінології у сфері боротьби зі злочинністю, підтримання безпеки та порядку з кінця XIX століття і до закінчення Другої світової війни зазнав стрімкого розвитку. На превеликий жаль, як і всі інші соціально негативні явища, війна дещо пригальмувала усі процеси у країнах-учасниках, що призвело до занепаду службової кінології у післявоєнний період. На щастя, кінологія такий занепад переживала не так довго, близько 10 років, і після досить значного регресу стала на шлях відродження, за основними характеристиками схожий на попередній етап.

Наступним переломним моментом у розвитку службової кінології у поліції стає відкриття одорологічного методу службової кінології. Завдяки йому вдається збирати та певний час зберігати запахи з місця події. Так, М. В. Корнієнко зазначає, що із середини XX століття все більшого поширення набуває отримання запахових слідів і використання для цього службових собак. Крім цього, вчений зазначає, що цей метод набув значного поширення у 70-ті роки XX століття у Німеччині, Угорщині, Болгарії, Чехословаччині та Польщі [13, с. 115].

На відміну від М. В. Корнієнка, К. Т. Сулімов стверджує, що виникнення та розвиток криміналістичної одорології, а разом із нею і поширення використання службових собак-детекторів, припадає на 1960-ті роки [14, с. 150]. Саме криміналістична одорологія та нові одорологічні методи збереження та використання запахів сприяють поширенню практики застосування собак для дослідження залишків запаху та запахових слідів. Поява собак-детекторів знаменує виникнення декількох напрямків службової кінології, серед яких пошук речовин, заборонених для обігу, та більш складний напрямок – проведення одорологічної експертизи.

Варто наголосити саме на особливостях вищезгаданих способів. Так, собаки-детектори, які використовувалися, наприклад, для пошуку наркотичних засобів або вибухівки, запам'ятовували запах шуканого ще на етапі дресирування, і в подальшому необхідність надати для занюхування на службі зразку шуканої речовини відпадала. На відміну від розшукових собак, які для старту пошуку повинні

були самостійно визначити запах, який шукатимуть, або отримали від провідника зразок, собаки-детектори у своїй пам'яті зберігають від 10-ти до 50-ти видів запаху, який запам'ятали раніше. Навіть зараз, у сучасному світі, коли розвиток новітніх технологій дає можливість не тільки клонувати тварин, а й створювати штучний інтелект, винайти пристрій, який би перевершив можливості собак-детекторів, ще не вдалося. Це свідчить про актуальність використання службових собак не тільки в поліції, а і в будь-яких інших сферах.

Учені зазначають, що «із винаходом у 1965 р. власне одорологічного методу даний напрямок собаківництва поступово перетворився у лабораторне одорологічне дослідження і, врешті-решт, оформився у вигляді комісійної одорологічної експертизи. Поряд з цим й позалабораторні одорологічні напрямки також не припинили свого розвитку, методика їх удосконалювалася, з'являлася необхідність у пошуку по слідах запаху у повітрі все нових і нових речових джерел, у першу чергу, наркотиків, вибухових пристроїв тощо» [15, с. 12]. Тоді ж група таких дослідників, як В. В. Безруков, А. І. Вінберг, М. Г. Майоров і Р. М. Тодоров, розробляють методику відбору та збереження запаху з місця події з подальшим використанням його як зразку запаху для постановки собак на пошук або вибірку [16]. Але здійснення такої діяльності не має систематичного характеру, собаки продовжують використовуватися в умовах місцевості, і форма застосування собаки більше схожа на розшукову діяльність.

Тільки у 1989 р. К. Т. Сулімов та В. І. Старовойтов розробили першу методику підго-

товки собак-детекторів для використання під час криміналістично-odoroлогічної експертизи в лабораторних умовах [17]. Це стає початком нового напрямку використання собак у правоохоронній діяльності країни, а саме лабораторного використання собак для одорологічної експертизи. Отже, наступним етапом становлення кінології варто розглядати саме цей період.

Висновок

Переходячи до сучасності, а саме розкриваючи особливості застосування службових собак у сучасному світі варто підкреслити, що кінологія, як і технічний прогрес, не стоїть на місці. Собак продовжують використовувати для охорони об'єктів, у сторожових та розшукових цілях, як собак-детекторів, як рятувальників на воді, під завалами або у снігах, як компаньйонів поліцейських або військових, як собак-поводирів для сліпих, як заспокійливий засіб для хворих та засіб поліпшення рухомості для інвалідів, особливо дітей, для пошуку під водою, а також для припинення терористичних актів. Спектри застосування собак є досить різноманітними, і їх перелік, скоріш за все, тільки збільшуватиметься. Важливо пам'ятати, що будь-який прогрес має ґрунтуватися на чомусь, а знання історії та основ кінології, які винайдені досить давно, а нині лише по-різному використовуються, є підґрунтям до подальшого прогресу в цьому напрямку. Адже службова кінологія – це наука, яка потребує великого практичного досвіду, і саме він стає базою для подальшого онтогенезу способів використання собаки на користь суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Завгородний Д. І. На государственной службе // Айвенго : сайт. URL: <http://www.aivengo.ru/boxers/inform/stat/chistory.htm> (дата звернення: 10.02.2020).
2. Посібник для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів Національної поліції України / О. І. Безпалова, К. Л. Бугайчук, А. В. Войціховський та ін. ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ФОРМ Бровін О. В., 2019. 134 с.
3. Чисніков В. М. Г. М. Рудий – видатний український криміналіст-практик початку ХХ століття (до 155-річчя від дня народження та 100-річчя від дня загибелі). *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 199–214.
4. Отчет о деятельности сыскного отделения Киевской городской полиции за 1902, 1903 и 1904 гг. Киев, 1905. 150 с.
5. Чисніков В. Перший керівник кримінальної поліції Російської імперії. *Юридичний вісник України*. 2008. № 8. С. 35–38.
6. Вергун С. Жандармські поліційні управління залізниць в Україні: історія становлення кінологічної служби на початку ХХ ст. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2015. Вип. 13. С. 160–165. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/11194/1/Vergun.pdf> (дата звернення: 10.02.2020).
7. Инструкция чинам Киевской сыскной полиции // ЦДІАК України (Центр. держ. істор. архів України). Ф. 442. Оп. 635. Спр. 668. 113 арк.
8. Ходак В. Н., Плотникова Е. Г. История становления и развития кинологического образования в России и за рубежом. *Современные проблемы науки и образования*. 2019. № 4. URL: <https://www.science-education.ru/pdf/2019/4/28992.pdf> (дата звернення: 10.02.2020).

9. Чисніков В. М. Г. М. Рудий – піонер української криміналістики. *Криміналістичний вісник*. 2004. № 2 (2). С. 134–141.
10. ЦДІАК України (Центр. держ. істор. архів України). Ф. 281. Оп. 1. Спр. 503.
11. Крылов И. Г. Дрессировка служебно-розыскных собак : практ. руководство. М. : Изд-во НКВД РСФСР, 1928. 116 с.
12. Кажарская О. В Новой Кинологии наказания не используются. Почему? // *Догфренд Паблшерс : сайт*. URL: http://www.dogfriend.org/index.php?option=com_content&view=article&id=287:no-punishment&catid=80&Itemid=155 (дата звернення: 10.02.2020).
13. Пеньков С. В. Генезис використання службових тварин під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 111–119.
14. Сулимов К. Т. Криминалистическая одорология: кинологический подход : метод. пособие. М. : Ин-т наследия, 2019. 312 с.
15. Коросташова Т. О., Ланцедова Ю. О., Тунтула О. С. Курс лекцій з криміналістики. Основи одорології / за наук. ред. О. А. Кириченка. Миколаїв : Вид-во Чорномор. держ. ун-ту ім. П. Могили, 2012. 56 с. URL: <https://lawbook.online/tehnika-kriminalisticheskaya/kurs-lektsiy-kriminalistiki-osnovi-odologo.html> (дата звернення: 10.02.2020).
16. Безруков В. В., Винберг А. И., Майоров М. Г., Тодоров Р. М. Новое в криминалистике. *Социальная законность*. 1965. № 10. С. 74–75.
17. Сулимов К. Т. Использование запаховой информации с мест происшествий в раскрытии и расследовании преступлений : метод. рек. М. : ВНИИ МВД СССР, 1989. 48 с.

Надійшла до редколегії 11.02.2020

СЕЛЮКОВ В. С. ПОЯВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ СЛУЖЕБНОЙ КИНОЛОГИИ НА ТЕРРИТОРИИ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ

В статье проведен анализ исторических событий и деятельности отдельных лиц в сфере становления и развития служебной кинологии на территории современной Украины. Приведена периодизация этого процесса, критерием для которой определены особые формы и способы использования собак в служебной деятельности. Акцентируется внимание на фигуре Г. М. Рудого, который считается родоначальником полицейской кинологии. Также отмечается важность использования собак в современном мире в контексте использования собак-детекторов.

Ключевые слова: история кинологии, розыскные собаки, собаки-детекторы, одорологической экспертиза, служебная кинология, собака на службе.

SELIUKOV V. S. ORIGIN AND DEVELOPMENT OF SERVICE CYNOLGY IN MODERN UKRAINE

The history of the origin and formation of service cynology in Ukraine has quite interesting aspects. First of all, at the time when the territory of modern Ukraine was part of the Russian Empire, and eventually the Soviet Union, the police service cynology was originated in Ukraine. Thus, the beginning of the XX century was marked by the activities of H. M. Rudyi, who being a part of the detective police in 1904 organized the breeding station and began to use dogs to search for criminals. Besides, H. M. Rudyi organized training of a cynologist O. Erhant, who was objectively considered the first certified cynologist in Ukraine, and who graduated training in Schwelm. Neorhii Mykhailovych also developed an Instruction for the officials of Kyiv Detective Police, which defined the procedure and methods of involving dogs in the fight against crime. Further development of service police cynology throughout the Empire took place with the support and admiration of V. I. Lebediev, an official from the Ministry of Internal Affairs of the Russian Empire, who contributed to the creation of the All-Russian Society for the Promotion of Dogs in Police and Guard Service, as well as certain associations within the Empire.

The author of the article has also studied the historical stages of the development of cynology, which are offered to be divided according to the criteria of methods of using dogs, as well as new turning points in training. Thus, the next stage has offered to allocate the time, when the process of dog training began to be based on the results of research accomplished by I. P. Pavlov, who described the reflexes in general (conditioned and unconditioned); indicative reactions and their nature; stimuli and their types; types and principles of higher nervous activity of dogs; processes of inhibition and excitation; deviations in the activity of the dog's brain. All this has increased the arsenal of human abilities in the process of preparing dogs for service.

Particular attention has been paid to the fact that police cynology during the wars is somewhat re-profiled, but does not lose its relevance. Unfortunately, the development of cynology after

the Second World War underwent significant regression due to the changes in public attitudes and the post-war situation, but this did not prevent further use and improvement of the use of dogs.

The emphasis has been placed on the peculiarities of the next stage in the development of cynology, which is associated with the development of odor methods of selection and preservation of odors, as well as the emergence of dogs-detectors who are further used in odor examination.

It has been also noted that the current stage of development of cynology is very diverse, i.e. service dogs are used in almost all areas of law enforcement activity.

Key words: *history of cynology, search dogs, dogs-detectors, odor examination, service cynology, dog on duty.*